

KULTÚRA SLOVA

*Časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra
SAV*

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíkova, Valéria Be-
táková, Gejza Horák, Ján Ho-
recký, Ján Kačala, Ivan Masár,
Ján Matejčík, Ján Oravec, Kon-
štantín Palkovič, Jozef Ružička,
Ján Sabol, Elena Smiešková,
Milan Urbančok

REDAKCIA

Bratislava, Nálepky 26

OBSAH KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 6 — ČÍSLO 4

J. Sabol, O časovej modulácii súvislej reči	97
M. Pylyn'skyj, O kultúre reči na Ukrajine	100
Čítame Slovník slovenského jazyka	106
J. Mistrík, Porovnanie prednášky s referátom	110
K. Palkovič, Expresívne názvy častí tela v češtine a slovenčine II	113
J. Doruľa, O ďalších osudoch slov <i>pokuta</i> , <i>štroj</i> , <i>biršag</i> ... v slovenčine	117
M. Majtán, Slovo <i>slatina</i> v slovenských zemepisných názvoch	120

Rozličnosti

O pravopise vokalizovaných predložiek typu <i>predo</i> . K. Šinkovicová	123
--	-----

Správy a posudky

Poznámky o prekladovom pôdohospodárskom slovníku. P. Lizoň	124
--	-----

Spytovali ste sa

Sklonovanie mena <i>Disney</i> . M. Považaj	125
Výrazkový (nie vyrážkový) chlieb. I. Masár	126

Napísali ste nám

Š. Peciar	127
---------------------	-----

O časovej modulácii súvislej reči

JÁN SABOL

Zvuková reč, základný prostriedok dorozumievania medzi ľuďmi, je útvar so zložitou, ale dômyselne a presne fungujúcou stavbou. Každý hovoriaci musí rešpektovať zákonitosti jazyka, ktorý používa, aby sa dorozumievací proces uskutočnil uspokojujúco. Jazyk však v istom rozpätí dovoľuje používateľovi uplatniť aj vlastné, subjektívne úpravy rečového prejavu. A tak každý konkrétny prípad dorozumievania medzi hovoriacim, „vysielaťelom“ jazykového prejavu, a počúvajúcim, „príjimateľom“ jazykového prejavu, dostáva osobitný nádych, odrážajúci atmosféru jedinečnej chvíle, individuálnosti a neopakovateľnosti.

Pravda, nie všetky jednotky zvukovej reči umožňujú rovnakú mieru tejto individuálnej úpravy prejavu. Základné prvky zvukovej stavby jazyka, t. j. hlásky (fonémy) sa musia vyslovovať iba vo veľmi malom rozpätí svojich fonetických vlastností. Každé prekročenie hraníc tohto rozpätia môže narušiť, deformovať dorozumievací proces, lebo práve hlásky (fonémy) majú schopnosť rozlišovať význam slov a tvarov. Zhruba možno povedať, že čím je väčšia jednotka rečového prejavu, tým je väčšia možnosť jej individuálnej zvukovej úpravy, tým je väčšia možnosť štylistického využitia takejto úpravy, modulácie.

Ako sme už uviedli, zvuková reč predstavuje zložitú stavbu, v ktorej na seba nadväzujú jednotky „nižšieho“ a „vyššieho“ radu, spojené rozdielnymi, ale aj spoločnými funkciami. Popri základných fonetických vlastnostiach hlások (foném) ako najmenších rozlišovacích jednotiek zvukovej stavby jazyka uplatňujú sa pri dorozumívaní pomocou zvukovej reči ďalšie vlastnosti, ktoré sú dané istým stvárňovaním hlasu. Nazývame ich prozodickými vlastnosťami. Tieto vlastnosti sa neuplatňujú na jednotlivých fonémach, ale vnímame ich až v rámci

slabiky. Preto je slabika základnou jednotkou hovorenej reči (Hála, 1962, s. 274).

Časovou moduláciou artikulačného prúdu, hlasu (jeho trvaním a rušením) v súvislej reči sú dané tieto prozodické vlastností, resp. javy: kvantita, pauza, tempo, čiastočne rytmus.

1. V spisovnej slovenčine sa dĺžkou, kvantitou rozlišujú významy slov a tvarov: *sud — súd, rad — rád, latka — látka, muka — múka, plavky — plávky, pokladnička — pokladnička* atď. (Pauliny, 1968, s. 67 n.). Ukazuje sa teda, že kvantita pripúšťa najmenej individuálnych úprav, je zviazaná (podobne ako fonémy) priamo s významovou informáciou, obsiahnutou vo zvukovom texte. Pri silnom citovom vzrušení hovoriaceho sa však môže uplatniť štylistická funkcia kvantity: slabika dôrazového slova sa výrazne pretiahne (*To je kráááa!*)

2. Ďalší prozodický jav — pauza — je gramatizujúcim prostriedkom vety (Mistřík, 1969, s. 332). Pauzou sa napríklad rozlišuje vzťah medzi členmi viacnásobného prívlastku (*nový, sivý oblek; pekný, červený kvet*) a medzi členmi rozvitého prívlastku (*nový sivý oblek; pekný červený kvet*).

Z hľadiska nerušeného, nedeformovaného rečového prejavu treba upozorniť na to, že tzv. fyziologické pauzy (súvisiace s nevyhnutnosťou nadýchnuť sa) treba klásť na miesta významových páuz. Počúvajúci totiž každú pauzu, aj fyziologickú, hodnotí ako významovú (Hála, op. cit., s. 319).

Všimnime si krátky úryvok z Ráfusa (Dve jarné básne). Presunutím prestávky na vyznačené nenáležité miesta vznikajú tzv. falošné syntagmy, prejav prináša deformovanú informáciu:

Jar, ortuť víriaca po teplomeri tepien.

Vysoko, vysoko | let vtákov dvíha ju.

Do bronzu žiarení | podobu krásy tepem.

V písanej reči pauzy signalizuje sústava interpunkčných znamienok: čiarka, bodka, dvojbodka, bodkočiarka, pomlčka, spojovník, otáznik, výkričník, zátvorky, úvodzovky, prípadne aj ich kombinácie. V hovorenej reči takýto „vonkajší“ znak prestávky chýba. Avšak rytmická a významová výstavba jazykového prejavu určuje aj členenie zvukovej reči, teda aj systém páuz.

Za štylisticky veľmi účinnú treba pokladať tzv. umeleckú pauzu ako „výraz manifestujúci vrcholný citový zážitok recitátora i poslucháča“ (Mistřík, 1971, s. 30).

3. S časovou moduláciou artikulačného prúdu súvisí aj tempo reči. Je to stupeň rýchlosti artikulácie slabík, a teda zvukovej reči vôbec. Existujú individuálne rozdiely v rýchlosti, v tempe reči, preto aj štylizračné tendencie tempa rečového prejavu sa dajú vybadať len v relatívnom vzťahu k základnému, neutrálnemu tempu (touto otázkou sa

bude treba vo fonetickom výskume prozodických vlastností podrobne zaoberať). Zmeneným tempom — podobne ako hlasovým registrom — sa vydeľujú komentujúce, nepodstatné časti výpovede, vložky, vložené vety. Spravidla ide o rýchlejšie, „menejcennejšie“ tempo reči (Sabol, 1970 a, s. 79). Napríklad v nasledujúcom úryvku *Otec zatiahol do veľkej pajty pri krčme pána Laslauera — ak si jeho priezvisko ešte dobre pamätám — tam Peja vypriahol, obrátil k bričke...* (Urban) sa vložená veta *ak si jeho priezvisko ešte dobre pamätám* zvukovo realizuje (vyslovuje) zmeneným (rýchlejším) tempom, iným hlasovým registrom a monotónnejšie ako ostatný text.

J. Mistrík (1969, s. 338; 1971, s. 47) hovorí o troch stupňoch tempa: o vysokom, konverzačnom tempe, o miernom, prednesovom tempe a o zdržanlivom, dôrazovom tempe. Stylistická sila tempa je — podobne ako pri iných stylistických prvkoch — „v zmene, v striedaní v prekvapení, v disharmónii s normou prejavu“ (Mistrík, 1969, s. 340).

4. Rytmus reči je daný pravidelným alebo menej pravidelným striedaním určitých častí (prízvučných a neprízvučných slabík, ale aj vyšších jednotiek: slov, taktov, slovných spojení, viet, súvetí, odsekov), a potom aj zmenou tohto striedania. Vo viazanej reči, v poézii rytmus vyteká z pohybu od slabiky k slovu, k taktu, v neviazanej reči, v próze, ale napríklad aj pri montáži prejavu s hovorovým zafarbením sa vynára cez pohyb od slova, taktu k slovným spojeniam, k taktovým skupinám, k vete.¹ Dakedy je zjavný, tlačí sa na povrch, inokedy len potenciálny, skrývajúci sa. Pre vnímanie, percepciu rytmu sú dôležité miesta zlomov rytmického pohybu, hroty rytmickej dezautomatizácie.²

O ďalších prozodických vlastnostiach súvisiacich so silovou a tónovou moduláciou artikulačného prúdu budeme hovoriť v osobitnom príspevku.

LITERATÚRA

- HÁLA, B.: Uvedení do fonetiky češtiny na obecně fonetickém základě. 1. vyd. Praha, Nakladatelství ČSAV 1962. 460 s. + 8 s. kriedových príloh.
 MISTRÍK, J.: Stylistika slovenského jazyka. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1969. 424 s.
 MISTRÍK, J.: Hovory s recitátorom. 1. vyd. Martin, Matica slovenská 1971. 154 s.
 PAULINY, E.: Fonológia spisovnej slovenčiny. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 128 s.

¹ Sú, pravda, možné príznakové prípady aj vo viazanej reči, aj v próze; ide o rozličné prechodové pásma medzi nimi.

² O rytme v týchto súvislostiach pozri v našich štúdiách (1969; 1970 b), ďalej Mistrík (1969, s. 336—338; 1971, s. 41—45).

- SABOL, J.: Teória informácie a estetický komunikát. *Realita*, 1, 1969, 3, s. 40—44, 4, s. 23—27.
- SABOL, J.: O konfigurácii suprasegmentov v básni Obrad s plameňom. In: O interpretácii umeleckého textu. 2. Red. J. Kopál a T. Zsílka. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970, s. 75—83. (1970 a).
- SABOL, J.: Využitie exaktných metód pri skúmaní rytmu. In: *Nové obzory*. 12. Red. Š. Pažur. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1970, s. 361—368. (1970 b).

O kultúre reči na Ukrajine

MYKOLA PYLYNS'KYJ

Kultúra reči, hoci len ako praktická činnosť zacielená na zdokonaľenie jazyka, ako úsilie dodávať našim myšlienkam najvhodnejšiu jazykovú formu vzniká vlastne takmer súčasne so vznikom spisovného jazyka. Z tohto hľadiska možno povedať, že jazyková kultúra na Ukrajine má značne starú históriu a hlboké korene. Už prvé ukrajinské slovníky a gramatiky z konca 16. a zo začiatku 17. stor. (od L. Zyzanija, P. Beryndu, I. Uževyča a iné, anonymné práce) vznikali v spojitosti s výrazným úsilím ich autorov nielen opísať a podať slovnú zásobu a gramatiku dvoch spisovných jazykov, ktoré sa vtedy používali na Ukrajine (staroruského a cirkevnoslovanského ukrajinskej redakcie), ale aj ukázať, že tieto jazyky svojou krásou, bohatstvom a, čo je osobitne dôležité, „usporiadanosťou“ neustupujú iným jazykom, najmä latinčine a poľštine (tak sa vlastne rodila už istá „jazyková politika“). V našich najstarších slovníkoch nachádzame aj niektoré konkrétne poukazy normatívneho alebo štylistického charakteru. Dôležitú činnosť v oblasti jazykovej kultúry (pravda, podľa súčasnej terminológie) vykonávala aj najväčšia ukrajinská vedecko-pedagogická ustanovizeň tých čias — Kyjevsko-mohylanská akadémia.¹

Pri formovaní súčasného ukrajinského spisovného jazyka od konca 18. stor. sa takáto činnosť značne oživuje, o čom jasne svedčí predovšetkým uznanie tzv. poltavsko-kyjevských nárečí, t. j. nárečí stredného Naddneprja ako základu ukrajinského spisovného jazyka. V súvislosti s tým sa už od začiatku 19. stor. stretáme s priamymi norma-

¹ Pozri I. K. Bilodid, *Kyjevo-Mohylans'ka akademija u movnij situaciji na Ukrajinі XVI—XVII st., Movoznavstvo* 1969, č. 6.

tívnymi radami a poukazmi. Napr. M. Certelev v roku 1818 zdôrazňoval, že „...maloruské nárečie má, možno povedať, svoje nárečia, ale... bolo by sa treba držať lepšieho, t. j. toho, ktorým hovoria obyvatelia Poltavskej gubernie.“² Podobnú myšlienku v trocha inej forme vyslovil aj autor ukrajinskej gramatiky z tých čias O. Pavlovs'kyj. Známy slavista J. Boďans'kyj, pozdravujúc poviedky H. Kvitku-Osnovianenka — vlastne prvý pokus o umeleckú prózu v novej ukrajinskej literatúre — križuje už autora za nadmerné používanie slobožanských dialektizmov a odporúča mu používať spisovné formy.³ Po T. Ševčenkovi sa s konečnou platnosťou upevňuje stredonaddneperský základ nového ukrajinského spisovného jazyka a pokusy zameniť ho za podolský základ alebo rozvíjať haličský, bukovinský a či zakarpatský variant, čo bolo podmienené sociálno-politickými príčinami, sa chápu len ako osobitosti literárnej praxe na pozadí jednotného ukrajinského spisovného jazyka s ustálenými už lexikálnymi a gramatickými normami.

Pravda, počas celého 19. storočia boli normy ukrajinského spisovného jazyka voľné, mnohovariantné a dosť nestabilné. Možno to vysvetliť politickými príčinami, ktoré ohraničovali rozvoj spisovnej ukrajinčiny prevažne len na oblasť krásnej literatúry. Ale aj prvé začiatky ukrajinskej publicistiky (jazyk tlače), odbornej a úradno-administratívnej reči boli nevyhnutne spojené s rozličnými tendenciami a náhľadmi na utváranie ukrajinskej terminologickej lexiky, na vypracovanie ustálených frazeologizmov, slovesných formúl a klišé.⁴ Svedčia o tom i jazykové diskusie, ktoré boli na stránkach ukrajinských novín a časopisov⁵ (tých bolo vtedy málo), ďalej korešpondencia medzi autormi a redaktormi i osobná korešpondencia najvýznamnejších ukrajinských spisovateľov a kultúrnych činiteľov — I. Franka, I. Nečuja-Levického, P. Kuliša, M. Staryckého, M. Kociubynského, V. Hnatuka, P. Myrného, M. Lysenka a iných. Charakteristickou črtou takmer všetkých vystúpení a listov bolo, že ich autori si uvedomovali potrebu vypracovať ustálené normy, ktoré by sa orientovali na „centrálne“ ukrajinské nárečia, a tiež naliehavú potrebu slovníkov rôznych typov, ktoré by upevnili lexikálnu normu.

V ďalšom vývine spisovnej ukrajinčiny, podobne ako aj u iných národov, teritoriálno-geografické kritérium normy postupne stráca svoj

² *Syn otečestva*, № XXIII, č. 46, Sankt-Peterburg 1818, str. 150.

³ Pozri *Učonyje zapiski Moskovskogo universiteta II*, č. VI, Moskva 1834, str. 289—290.

⁴ Pozri M. A. Žovtobriuch, *Naukovyj styl' ukrajins'koji movy*, Movo-znavstvo 1968, č. 1.

⁵ M. A. Žovtobriuch, *Mova ukrajins'koji presy*, Kyjev 1963, str. 251, 363 a i.

význam. Vzrastá síce úloha významných kultúrnych centier, ale s rozšírením spisovného jazyka sa stáva aj ich úloha pri určovaní spisovnej normy druhoradou. Teritoriálno-geografické kritérium si zachováva do istej miery svoju regulujúcu silu iba v okruhu výslovnostnej normy. Ukrajinská spisovná výslovnosť sa opiera o výslovnostnú normu stredonaddneperských nárečí, hoci sa už s ňou celkom nekryje.⁶ Historické podmienky vývinu ukrajinského jazyka v predrevolučnom období (rozdelenie Ukrajiny) zanechali nám ako dedičstvo aj problém tzv. haličských (Ivovských) regionalizmov. Dnes sa však ich používanie obmedzuje na hovorový štýl a na texty umeleckej literatúry s istou štylizáciou.

Po Veľkej októbrovej socialistickej revolúcii sa začína slobodný a búrlivý rozvoj ukrajinského spisovného jazyka, ktorý sa stáva jazykom so štátnou funkciou, jazykom vedy, vysokých a stredných škôl, jazykom tlače. Tieto jeho nové funkcie vyvolali proces aktívneho utvárania súčasného odborného, úradno-administratívneho, publicistického štýlu a ďalších štýlov. V oblasti ortoepie, morfológie a do značnej miery aj v oblasti syntaxe je dotváranie spisovnej normy už v prvých rokoch v zásade správne zachytené v lingvistickej vedeckej a vedecko-pedagogickej literatúre, v príručkách a úradných pravopisných ustanoveniach, ktoré prostredníctvom stredných a vysokých škôl prispeli k stabilizácii normy, upevňovali ju, usmerňovali jej vývin v želanom smere, to jest odstraňovali nepotrebné paralelné varianty, úzko lokálne črty, zastarané alebo náhodné, nesystémové javy. Zložitejšou vecou bola kodifikácia lexikálnej normy v súvislosti s istým zaostávaním ukrajinskej lexikografie. Početné slovníky dvadsiatyh rokov si alebo nekládli normatívne ciele, usilujúc sa predovšetkým s maximálnou úplnosťou zozbierať a zachytiť všetok existujúci lexikálny materiál, a to aj nárečový (prevažne publikácie akadémie vied), alebo neodzrkadľovali reálnu normu, pretože ich zostavovatelia sa spravovali rôznymi, niekedy priam protichodnými hľadiskami (purizmus i prenášanie inojazyčných termínov a kalkov, archaizácia aj orientácia na úzko lokálne vzory).⁷ Avšak v tridsiatych rokoch sa toto zaostávanie predsa len v zásade prekonalo a veľké všeobecné a terminologické slovníky vydané v štyridsiatych a päťdesiatych rokoch definitívne upevnili lexikálnu normu, ktorá existovala vo vzorových textoch štátnych a politických dokumentov, ústredných novín a časopisov, v praxi vedeckých, pedagogických a odborných vydavateľstiev (v ich základnej produkcii).

⁶ Pozri F. T. Žyl'ko, *Nejtralizacija fonologičnych opozycji v ukrajins'kij movi*, Movoznavstvo 1968, č. 4.

⁷ Pozri P. J. Horec'kyj, *Istorija ukrajins'koji leksykohrafiiji*, Kyjev 1963.

A tak súčasný ukrajinský spisovný jazyk je vysoko rozvinutým, štylisticky diferencovaným spisovným jazykom, ktorý obsluhuje absolútne všetky sféry života nášho národa a má dobre vypracované celospisovné a štylistické normy. To však neznamená, že činnosť v oblasti kultúry reči je už neaktuálna a že sa automaticky zabezpečuje všeobecným stredným vzdelaním a každodenným stykom v spisovnom jazyku. Naopak, v ostatných 10—15 rokoch pozorujeme výrazné oživenie a rozmach propagácie kultúry reči a výskumov v tomto smere. Naši lingvisti pokladajú dnes kultúru reči za samostatnú disciplínu s dosť vymedzeným okruhom dôležitých teoretických a praktických problémov. Ďalší rozvoj odborného štýlu a jeho osobitných podôb, spojený s nebývalou rýchlou rozvojom tradičných odvetví vedy a techniky i so vznikom celkom nových odvetví, neobyčajný vzrast úlohy jazyka masovej informácie (umelecká literatúra už nie je jediným regulátorom spisovnej normy), definitívne upevnenie vedúceho postavenia spisovného jazyka aj v ústnych prejavoch, čo od základu zmenilo vzťahy a vzájomné pôsobenie medzi spisovnými a nárečovými prejavmi, vyvolalo vznik nových druhov ústnych prejavov.⁸ Všetky tieto i niektoré iné sociolingvistické javy vyžadujú vedecké preskúmanie, objasnenie a prognózovanie.

V teoretickej rovine sa ukrajinskí jazykovedci aktívne zapojili do rozpracúvania samého pojmu spisovnej normy, jej variantov, typológie normy, najmä štylistického delenia noriem, kritérií normatívnosti (I. K. Bilodid, M. A. Žovtobriuch, A. P. Kovaľová, V. M. Rusanivskyj, M. M. Pylyn'skyj, H. M. Kolesnyk, S. J. Jermolenko, D. Ch. Barannyk a iní). Skúmajú sa aj také problémy ako jazyková kultúra a jazykoveda, jazyková kultúra a výslovnosť, dejiny jazykovej kultúry na Ukrajine. Z aspektu jazykovej kultúry sa skúmajú jednotlivé štýly súčasnej spisovnej ukrajinčiny. Spresňuje sa problematika a terminológia. Popritom sa všetkými možnými prostriedkami a spôsobmi robí propagácia jazykovej kultúry, a to vo vedeckých a populárno-vedeckých prácach, článkoch, prednáškach v tzv. ľudovej univerzite aj na prednáškach pre učiteľov a pracovníkov vydavateľstiev. Ustavične sa zvyšuje počet konzultácií a vystúpení jazykovedcov v rozhlas a televízií, najmä v špeciálnych vysielaniach pre mládež. Netýka sa to len ústredného vysielania, ale aj iných, oblastných rozhlasových a televíznych stredísk. Mnoho ústredných novín a časopisov má stále „jazykové kútiky“. Všeobecný vzrast záujmu o otázky jazykovej kultúry v širokých vrstvách spoločnosti je pre súčasnosť príznačný. Teraz doslova nielo konferencie učiteľov, redaktorov či lektorov, venovanej

⁸ Pozri I. K. Bilodid, *Vychovaňňa kultury usnogo pobutovoho movleňňa*, Movoznavstvo 1968, č. 5.

nejakým všeobecným metodologickým, odborným alebo aj politickým problémom, na ktorú by nepozvali aj jazykovedca s referátom o kultúre reči.

Prednášky, články aj väčšie práce z oblasti jazykovej kultúry majú u nás dosť odchodný ráz a pomerne rozmanitú tematiku. Závisia od konkrétnych požiadaviek adresátov i záujmov bádateľov. Popri uvedených teoretických problémoch treba ešte spomenúť takéto smery výskumu a činnosti: kultúra reči a kultúra myslenia; kultúra reči v spojitosti s rozličnými jazykovými rovinami (norma výslovnostná, slovotvorná, morfológická, syntaktická a lexikálna); propagácia vzorov spisovnej reči a bohatstva jej vyjadrovacích prostriedkov (analýza tvorby vynikajúcich spisovateľov), zložitý prípad v ukrajinskom pravopise; v súvislosti so spomínaným funkčno-štylistickým rozvrstvením jazyka skúmajú sa aj vyjadrovacie osobitosti jednotlivých profesionálnych prostredí (jazyková kultúra lektora, hlásateľa, herca, učiteľa a pod.). Popri väčších prácach (napr. A. Kovaľová, *Kultúra ukrajins'koji movy*, Kyjev 1963), zborníkoch tematicky vybraných príspevkov (*Pro kulturu movy*, Kyjev 1964), pravopisných poradčov (A. Buriačok, L. Palamarčuk, V. Rusaniv's'kyj, N. Toc'ka, *Dovidnyk z ukrajins'koji orfohrafiji ta punktuaciji*, Kyjev 1964), populárnych brožúrach spoločnosti Znažnja (napr. A. Lahutinová, *Ščob slovam buło tisno, a dumkam prostoro*, Kyjev 1970) sa výsledky práce ukrajinských jazykovedcov v oblasti kultúry reči koncentrujú predovšetkým v takých časopisoch ako *Movoznavstvo* (má stálu rubriku venovanú týmto otázkam) a *Ukrajins'ka mova i literatura v školi*, a tiež v ročenke *Pytažnja kultury movy* (1967—1970), ktorá od r. 1971 začala vychádzať pod názvom *Ridne slovo*. Problematika kultúry reči je do značnej miery zastúpená i v kolektívnych monografiách venovaných ústnym prejavom: *Zakonomirnosti rozvytku ukrajins'koho usnoho literaturnoho movležnja*, Kyjev 1965; *Ukrajins'ke usne literaturne movležnja*, Kyjev 1967; *Usne pobutove literaturne movležnja*, Kyjev 1970.

Zvýšeniu jazykovej kultúry do istej miery dozaista poslúžia aj veľké kolektívne práce, ktoré vypracúvajú pracovníci Jazykovedného ústavu AV USSR spolu s prednášateľmi na univerzitách a pedagogických inštitútoch na Ukrajine: päťväzkový cyklus *Sučasna ukrajins'ka literaturna mova* (vyšli už prvé dva diely — *Fonetyka* a *Morfolohija*, ďalšie sú v tlači), desaťväzkový výkladový *Slovnyk ukrajins'koji movy* (tlačou už vyšli dva diely), trojväzkový *Rosijs'ko-ukrajins'kyj slovnyk* normatívneho typu (1968—1969). K *Slovnyku naholosiv* od M. Pohribného, ktorý je na Ukrajine veľmi populárny (existujú dve vydania), pribudne čoskoro *Orfoepičnyj slovnyk* vypracovaný pod redakciou M. A. Žovtobriucha. Do vydavateľstva Naukova dum-

ka bol odovzdaný veľký — obsahuje vyše 110 tisíc slov — nový *Orfografičnyj slovnyk* vypracovaný pod redakciou V. Rusanivského a S. Holovaščuka. V šesťdesiatych rokoch sa zjavilo aj dosť praktických frazeologických a synonymických slovníkov a slovníkových príručiek (napr. E. Čak, *Skladni vypadky ukrajins'koho slovo-vžyvańňa*, Kyjev 1969). V roku 1971 sa v Jazykovednom ústave utvorilo oddelenie kultúry reči (na čele s V. Rusanivským), ktoré bude koordinovať ďalšie výskumy ukrajinských jazykovedcov v tejto oblasti i celkovú propagáciu jazykovej kultúry. Oddelenie má rozsiahle plány týkajúce sa vydávania príručiek a jazykových poradcov rozličného druhu, vybudovania pomocných kartoték rozličných typov, najmä kartotéky chýb atď. Perspektívne sa ráta s vydávaním špeciálneho periodického časopisu venovaného otázkam jazykovej kultúry. V Jazykovednom ústave sa rozvíjajú aj výskumy fungovania ruštiny na Ukrajine a výskumy jazykových kontaktov.

Avšak ukrajinskí jazykovedci si dobre uvedomujú, že v oblasti jazykovej kultúry a jej propagácie ešte treba a možno urobiť veľa. Z teoretických otázok sú ešte nedostatočne spracované a diskutabilné otázky štylistického rozvrstvenia noriem, variantnosti formy, fakultatívnosti a záväznosti noriem, kritériá normatívnosti a vzájomných vzťahov takých základných pojmov ako systém, norma, text a kodifikácia. Variantnosť normy sa skúmala prevažne v normatívnom pláne (spisovnosť — nespisovnosť) a málo je ešte preskúmaná v štylistickom pláne (zámernosť — nezámernosť funkčná a náhodná). Odráža sa to i v našej jazykovej propagande. Široké vrstvy hovoriacich si ešte neuvedomujú tieto protiklady, z čoho vzniká mnoho nedorozumení. Ba aj spisovatelia a literárni kritici, ktorí sa aktívne zapájajú do propagácie jazykovej kultúry, si občas zamieňajú pojmy spisovný jazyk a jazyk umeleckej literatúry, norma a kodifikácia, nechápu takú dôležitú vlastnosť normy, ako je variantnosť (alebo trvajú na nej vo všetkých prípadoch). Základným kritériom normatívnosti v prejavoch nelingvistov zostáva poukaz na reč významného spisovateľa alebo na subjektívny úzus („u nás sa tak nehovorí“). Okrem toho sa toto kritérium niekedy uplatňuje nesprávne, bez ohľadu na dejiny spisovného jazyka a perspektívy jeho vývinu. Ukrajinskí jazykovedci venovali vždy veľa pozornosti aj vypracovaniu odbornej terminológie, ale sám život si dôrazne vymáha zvýšenie úsilia aj v tejto činnosti. Takisto rýchly rozvoj štýlu masovej informácie si vynucuje zjavne viac pozornosti jazykovedcov. Ináč by mohlo vzniknúť nebezpečenstvo, že sa bude „bojovať“ s charakteristickými črtami, vlastnosťami, javmi a faktami tohto štýlu, a naozajstné nedostatky jeho rozvoja zostanú nepovšimnuté. Dokonca aj niektoré čisto prapísne pravidlá si vyžadujú spresnenie a aj v oblasti lexikálnej

normy ostáva ešte mnoho práce aj pre skúmateľov aj pre rozširovateľov kultúry jazyka. Koniec koncov podobné problémy budú vždy stáť pred jazykovedcami, ktorí zasvätili svoju prácu tomuto dôležitému, ale spoločensky veľmi užitočnému odvetviu lingvistiky, a to v spojitosti s jednou zo základných vlastností normy — jej historickou premenlivosťou. Ale ukrajinskí jazykovedci, vychádzajúc z presvedčenia o možnosti a účelnosti vedomého vplyvu na jazyk, vynakladajú všetko úsilie na to, aby táto vlastnosť normy bola vždy vyvážená inou jej vlastnosťou — relatívnou stabilitou, ktorá je nevyhnutná pre normálne fungovanie jazyka a normálny život spoločnosti. Zárukou, že sa to uskutoční, je leninská národnostná politika, ktorá vyhlasuje úplnú rovnoprávnosť všetkých jazykov a utvára rovnaké podmienky na ich rozvoj.

Z ukrajinského originálu preložil Ján Doruľa.

Čítame Slovník slovenského jazyka

Pripomienky k jednotlivým heslám v SSJ, ktoré uverejňujeme na pokračovanie, sú výsledkom kolektívnej spolupráce týchto pracovníkov jazykovedného ústavu L. Štúra: J. Doruľa, L. Dvonča, F. Kočiša, Š. Michalusa, J. Oravca, V. Slivkovej, E. Smieškovej, M. Šalingovej a M. Urbančoka.¹

konipások — SSJ uvádza ako nárečové slovo. Myslíme, že toto hodnotenie nie je primerané, a to aj napriek tomu, že sa ním uvedené slovo zaraďuje medzi nespisovné slová. Nárečovú provenienciu slova *konipások* sa nám totiž nepodarilo overiť. Doklady máme od O. Ferianca z knihy *Slovenské názvoslovie vtákov* (Bratislava 1958) a od toho istého autora zo Slovenskej reči (6, 1938, str. 42). Ani v jednom prípade sa neuvádza lokalita, odkiaľ by slovo *konipások* pochádzalo. Spomína sa iba odkaz na Zátureckého prácu *Naše vtáctvo* (Dom a škola X, Ružomberok 1894, 106). Myslíme, že slovo *konipások* je v slovníku primerané označiť nie ako nárečové, ale ako nespisovné (skratka *nespis.*). Spisovný názov je *trasochvost*.

konopisko — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo. Za spisovnú sa teda pokladá iba podoba *konopnisko*. Myslíme však, že ani

¹ Podrobnejšie pozri v 1. a 2. čísle prvého ročníka [1967] nášho časopisu.

podobu *konopisko* netreba pokladať za neústrojnú. Je primerané hodnotiť ju ako spisovnú, popri podobe *konopnisko* relatívne zriedkavú. Ani rozloženie autorov podľa pôvodu neukazuje na nárečovú obmedzenosť slova *konopisko*. Doklady máme napr. od Tajovského, Vajanského, Kukučina, P. Blaha a Jesenského.

konopnica — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „konopnisko“. Rozloženie autorov podľa pôvodu nesvedčí o úzkej nárečovej platnosti tohto slova. Doklady v našom materiáli sú od týchto autorov: Vajanský, Šoltésová, Vansová, Timrava, Hečko, Mináč. Slovo *konopnica* je okrem toho utvorené ústrojne. Tak sú utvorené napr. aj slová *chmeľnica*, *kapustnica*, *kvetnica*, ktoré majú analogický význam. Tie sa v SSJ uvádzajú ako spisovné (*kvetnica* sa hodnotí ako zriedkavé). Slovo *konopnica* pokladáme za primerané hodnotiť ako spisovné. Popri bežnom *konopnisko* je zriedkavé.

kontráš — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo s významom „hudobník hrajúci druhé husle“. Na toto slovo máme v našom materiáli do dvadsať dokladov. Z nich nevidno zámer, že autori chceli použiť nespisovný výraz. Myslíme, že slovo *kontráš* je primerané hodnotiť ako spisovné, a to hovorové. Tak sa v SSJ hodnotí z formálnej i významovej stránky analogické slovo *primáš*.

konva — SSJ uvádza ako nárečové slovo. Toto hodnotenie nie je primerané, hoci sa ním uvedené slovo zaraďuje medzi nespisovné slová. Doklady ukazujú, že slovo *konva* nemožno lokalizovať do nijakej nárečovej oblasti. Oproti spisovnej podobe *kanva* je adekvátne označiť ho v slovníku nie ako nárečové, ale ako nespisovné (skratka *nespis.*).

To isté platí aj o odvodených slovách *konvica* a *konvička*.

Poznámka. Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1940 uvádzajú slovo *konva* ako chybné.

konzum — SSJ druhý význam „potravné družstvo“ uvádza ako nespisovný, ľudový zastaraný. Na tento význam slova *konzum* máme v našom materiáli okolo desať dokladov. Z nich usudzujeme, že nejde o nespisovné, ale o hovorové slovo. Myslíme, že nie je primerané charakterizovať ho ani ako zastarané, lebo ide o pomenovanie zastaranej (lepšie minulej) realie. Slovo *konzum* je teda z hľadiska časovej osi na úrovni historizmov. Na ilustráciu uvádzame doklad: *Ďurko, dones mi z konzumu smoly za sedem grajciarov.* (Hronský)

To isté platí aj o slove *konzumár* vo význame „vedúci konzumu, potravného družstva“.

kopaná — SSJ uvádza ako zastarané slovo. Toto hodnotenie nie je primerané. Slovo *kopaná* sa zo slovnej zásoby spisovnej slovenčiny odsunulo zo systémových dôvodov.² V slovníku sa malo ako nespisovné uviesť obyčajným typom a jeho spisovný ekvivalent *futbal* polotučne.

kopasný — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové expresívne slovo, ktoré sa vyskytuje obyčajne v spojeniach *čerta kopasného* a *strela (jasná) kopasná*. Myslíme, že prídavné meno *kopasný* v uvedených spojeniach treba pokladať za spisovné. Hodnotíme ho ako hovorové expresívum. V našom materiáli máme naň okolo desať dokladov.

kopcovitý — SSJ druhý význam „plný, vrchom naplnený, preplnený, kopitý“ uvádza ako nespisovný, nárečový. V našom materiáli máme na tento význam iba jediný doklad so spojením *šesť kopcovitých lyžíc cukru*. Na základe tohto dokladu sa nárečová proveniencia slova *kopcovitý* v uvedenom význame nedá dokázať. Za primeranejšie pokladáme toto slovo uvádzať v slovníku nie ako nárečové, ale ako slovo so zriedkavým (resp. ojedinelým) výskytom.

kopec — SSJ po značke pre frazeológiu uvádza spojenie *má naňho* z *kopca* vo význame „hnevá sa naň“ ako nepríznakovo spisovné. V našom materiáli máme naň iba jediný doklad: *Zrúkol na krivého Smrtiča, lebo pre všeličo mal už na neho z kopca*. (Lacková-Zora) Fráza *mať na niekoho z kopca* je v slovenčine nová. Výrazne o tom svedčí aj ojedinelý výskyt. Myslíme, že o jej adaptovanosti v spisovnej slovenčine treba pochybovať.

kopeň, kopenec — SSJ uvádza ako nespisovné, krajové slovo s významom „menší, malý kopec“. Doklady na úzku krajoú platnosť týchto slov neukazujú. Ich autori sú Hviezdoslav, Vajanský, Vlček, Urban, Figuli, Gráf, Kostra. Slová *kopeň* a *kopenec* pokladáme za primerané hodnotiť ako spisovné.

Poznámka. Slovo *kopeň* uvádzajú všetky doterajšie vydania Pravidiel slovenského pravopisu. Od vydania z roku 1953 sa uvádza aj slovo *kopenec*.

² Pozri napr. Slovenská reč, 4, 1935—36, str. 191 a Jazyková poradňa IV. 1. vyd. Bratislava, SPN 1966, str. 92—93.

kopice — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „súkenné nohavice siahajúce po kolená“. Najprv poznámka k formálnej stránke: Podoba *kopice* v dakťorých nárečiach naozaj existuje. Uvádza sa napr. v Slovenskej reči (VII, 1938/9, str. 198) z Gombáša (Liptov). Podľa našich dokladov je však slovo *kopice* nie pomnožné podstatné meno ženského rodu. Jeho podoba má byť *kopicia* a ide o podstatné meno stredného rodu. Vidno to z tohto dokladu: *Na nohách opánky a tiež súkenné kopicia do kolien*. [Kukučín] Aj A. Habovštiak v indexe monografie *Oravské nárečia* (Bratislava 1963) uvádza nárečové podoby *kopicá/á*. Podoba *kopice* by teda bola (predpokladaným) tvarom singuláru.

Ak by sa súvislosť so základom, ktorý je v slove *kopyto*, ukázala ako nesporná,³ dalo by sa uvažovať aj o podobe *kopytcia*. Takto by sa „rekonštruovala“ celkom spisovne pôsobiaca podoba, lebo — ako uvidíme ďalej — ide o reáliu, ktorej spisovné pomenovanie je potrebné.

K významovej stránke: *Kopicia* nie sú „súkenné nohavice siahajúce po kolená“, ako sa to uvádza v SSJ,⁴ ale „súkenné (pôvodne, neskôr i pletené) ponožky siahajúce do pol lýtok“. V Slovenskej reči sa na citovanom mieste charakterizujú takto: „súkenné papuče so sárkami do pol lýtok; obúvajú sa v zime do krpcov“. V. Machek v citovanom slovníku tiež pochybuje o správnosti výkladu v SSJ a uvádza doklad od Kukučina: (*Kopice*) ktoré v krpcoch obuté siahali do pol kolien.

kopitý, kopistý — SSJ uvádza ako nespisovné, krajové slová s významom „plný kopcom, vrchovatý“. Náš materiál ukazuje, že platnosť slov *kopitý* a *kopistý* nie je úzko krajová a že je primerané hodnotiť ich ako spisovné. Vyše desať dokladov máme od týchto autorov: Fíguli, Kostra, Hečko, Zelinová, Gráf.

korbeľ — SSJ uvádza ako zastarané slovo s významom „nádoba na pitie piva“. Myslíme, že toto hodnotenie nie je primerané. Nejde o zastarané slovo, ale o pomenovanie starej reálie. Slovo *korbeľ* je teda na úrovni historizmov.

³ V slovníku MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha 1968 sa táto súvislosť uvádza ako možná. Aj heslo sa v tomto slovníku uvádza v podobe *kopytce*.

⁴ V. Machek v uvedenom slovníku podáva takýto opis: „Byla to tlustá mužská punčocha z domácky robené houně, obyčejně bílá, červeně lemovaná, přes ní se obouval krpec.“

Poznámka. V našom dokladovom materiáli máme aj doklady, ktoré hovoria, že z korbela sa pilo aj víno. V tomto zmysle treba výklad v SSJ doplniť.

Porovnanie prednášky s referátom

Kapitolky zo štylistiky (4).

JOZEF MISTRÍK

Prednáška a referát, to sú dva rozdielne slohové útvary, i keď sa svojou podobou v praxi čiastočne prekrývajú. Pretože sa veľmi často vyskytujú vedľa seba, používajú sa zamieňavo ako termíny i ako pojmy. Ale z toho istého dôvodu možno sledovať ich vzájomné ovplyvňovanie. Nie je úlohou žánrológie usilovať sa o čistotu žánru alebo predpisovať recepty, avšak pre dôkladnejšie poznanie štylistických prostriedkov a schopností jazyka je užitočná analýza, najmä analýza konfrontáciou existujúcich útvarov. Vzájomné porovnávanie prednášky s referátom je cesta k ich hlbšiemu poznávaniu.

Tak ako pri vzniku všetkých jazykových prejavov, aj tu základným štýlotvorným činiteľom formujúcim útvary je funkcia, ktorú má prednáška alebo referát plniť. Nejednotnosť funkcie je príčinou hybridnosti útvaru a naopak. Funkciou prednášky je vysvetliť, poučiť, funkciou referátu je informovať, podať obširnejšiu a zdôvodnenú správu. Prednáška je útvary, ktorý patrí do oblasti náučného štýlu ako jeden zo základných útvarov výkladového postupu realizovaného ústnou formou. Referát by sa mohol zaradiť rovnako do oblasti publicistického, ako aj administratívneho štýlu a tam k opisno-informačnému slohovému postupu realizovanému najčastejšie ústne. Prečo sa teda tieto dva útvary zamieňajú a miešajú, keď ich funkcie a aj štylistické zaradenie i pri všetkej mnohoznačnosti ako útvary sú v podstate predsa len rozdielne? Preto, lebo aj výklad a poučanie sa môže dopĺňať holými — referovanými — faktami a aj referát môže obsahovať menej alebo viac náučných pasáží, v ktorých sa veci odôvodňujú a vysvetľujú. Niekedy môže byť naozaj len otázkou pochopenia funkcie, či v konkrétnom útvare prevážia signifikantné znaky odtiaľ alebo odtiaľ. Takýto je konečne osud všetkých konkrétnych slohových útvarov.

Najviacej vlastností charakterizujúcich prednášku a referát pochá-

dza teda z ich základného zacielenia tam vysvetliť a tam informovať. Prednáška ako výklad je súdržnejšia, zomknutejšia, koncentrovanejšia. Referát, ktorého časti nie sú tak silno sklbené, je menej koncentrovaný, menej súdržný. Niektoré jeho vety alebo väčšie zložky sa — tak ako v informácii — môžu premiestňovať alebo dokonca vynechávať bez toho, že by sa zmenšila zrozumiteľnosť. Referát je svojou stavbou krehký, lebo sa v ňom niektoré veci jednoducho iba vyrátajú, zatiaľ čo v prednáške sa pevne vklbia do celku. Mohlo by sa tu názorom povedať, že prednáška je štruktúra, v ktorej všetko so všetkým súvisí, kým referát je konštrukcia. Prednáška je živší a jazykovo dynamickejší prejav, v ktorom hrajú závažnú úlohu slovesá a častice. Keby sa robila štatistika o pomere sloves k substantívam v texte, vyšší pomer by sa zistil v prednáške. Pasívnych konštrukcií by bolo viac zasa v referáte. Dlhšie vety by mal referát, viac modálnych slov a častíc by obsahovala prednáška. Keby sa tu na charakteristiku chcel uplatniť stupeň hovorovosti a písomnosti, či knižnosti, potom sa prednáška javí ako typický ústny prejav a referát ako prejav s prevahou knižných prvkov. V prednáške prevláda ústnosť, v referáte písomnosť. Prednáška má všeobecné zacielenie, pouča, rozširuje poznatky, no referát je veľmi konkrétny, týka sa akútnej záležitosti, ráta sa s dočasnou platnosťou údajov, o ktorých sa referuje. Referát je potenciálne faktograficky nasýtenejší ako prednáška.

Keď sa veci vysvetľujú, necháva sa časový priestor pre adresáta, ktorý v predstave buduje svoje systémy, premýšľa, uvažuje a zaraďuje. Poslucháč je počas prednášky zamestnaný premýšľaním, uvažovaním, riešením, transformovaním cudzieho algoritmu na svoj vlastný. Prednáška sa realizuje nižším tempom, aby bolo dosť času na percepciu obsahu. V referáte sa skôr len konštatuje, prejav nemá zložitý systém alebo štruktúru, ktorú by bolo treba transformovať. V referáte stoja fakty jednoducho vedľa seba, percepčný proces je jednoduchší a priamejší.

Prednáška ako náučný text má nevyhnutne trichotomické členenie na úvod, jadro a záver. Referát nepotrebuje osobitný úvod a nepotrebuje záver. To je obdobie ako v každom informačnom alebo opisnom texte. Referát je členený najčastejšie podľa tematických oblastí. Hranice medzi jednotlivými časťami sú ostrejšie ako medzi časťami v prednáške.

Pokiaľ ide o účasť mimojazykových prvkov v týchto žánroch, tak v prednáške zaberať nepomerne väčší priestor ako v referáte. Prednáška má výraznejšie plastické členenie, ktorému sa pomáha gestikuláciou, jazykovo-intonáčnými prvkami a grafickými názornými príkladmi. Prednáška má mať tak trochu sugestívnu a atraktívnu podobu. Už sama kompozícia pri svojej rozvetvenosti si žiada, aby jazykovému

výrazu pomáhali rozličné zrakové, pohybové a zvukové prostriedky. Pokiaľ ide o účasť mimojazykových prostriedkov v týchto žánroch, zreteľný rozdiel sa ukazuje v tom, že referát sa vlastne číta, kým prednáška sa „prednáša“, a to aj vtedy, keď prednášajúci používa napísaný text. V referáte presvedčajú iba fakty, v prednáške sa o to musí usilovať aj sám prednášateľ.

Rozdiely medzi týmito útvarmi vyplývajú aj z toho, že kým prednáška je jednostranný dialóg, v ktorom hovoriaci reprezentuje aj skutočného autora textu, zatiaľ referát sa cíti ako iba reprodukovanie cudzích myšlienok a textu. Pri prednáške je sám autor v texte, pri referáte je vedľa textu aj vtedy, ak ho číta so zápalom a presvedčením. Prednášku vníma poslucháč ako subjektívne ladený prejav, naproti tomu referát má tón objektívne štylizovaného textu, v ktorom údaje stoja nad osobou referenta. Z uvedeného vychádza, že v prednáške je viacej kontaktoých, výzvových a dôvetkových výrazov, ktorými sa prednášateľ obracia na adresáta. Tieto a takéto prvky majú funkciu zdôrazňovať, podčiarkovať dôležitejšie miesta textu. Sú ony dôležité aj preto, aby podnietili spätnú väzbu, ktorá je veľmi významná pre psychológiu rečníka. Do vlastného referátu takéto vložky nepatria. Oslovenie na začiatku alebo na konci, to je iba formálny prvok pri vstupe pred poslucháčov a pri odchode, no nie je ono organickou zložkou textu, ktorým sa referuje. Referovať vo všeobecnom zmysle značí podávať správu, objektívne a nezaújato informovať.

Prednáška — bez ohľadu na to, či je populárna alebo vedecká — je ucelený a obsahovo uzavretý text s vymedzeným rozsahom. Názorne by sa mohlo povedať, že je to útvar, ktorý má klenutú kompozíciu s presne vybudovanou logickou stavbou na princípe indukcie alebo dedukcie, syntézy alebo analýzy. No referát je svojím rozsahom rôznorodejší útvar, akoby „odseknutý“ na oboch svojich koncoch.

Svojím charakterom prednáška blízka je reč ako útvar a referátu blízka je správa. Smerom od prednášky k reči pribúdajú atraktívnejšie jazykové prostriedky i pohybové prvky a smerom od referátu k správe naopak: v správe sa už neráta ani s minimálnou účasťou mimojazykových prostriedkov. Lenže medzi týmito styčnými útvarmi v praxi k miešaniu nedochádza.

Prečo treba, aby prednášateľ alebo referent jasne videl rozdiel medzi prednáškou a referátom? Treba to najmä preto, aby sa so zreteľom na funkciu verejných prejavov štylizovalo účelne a ekonomicky. A aby sa do prejavu, ktorým sa má referovať, nemiešali dialogické a výkladové prvky a aby prednášky nemali suchý, referátový štýl. Prednáška a referát, to sú v podstate dve rozdielne veci. Veď pedagogika, ktorej patrí prednáška, a administratíva, ktorá zasa využíva referát, to sú takisto dve diametrálne odlišné oblasti.

Expresívne názvy častí tela v češtine a slovenčine II

KONŠTANTÍN PALKOVIČ

Už sme spomenuli, že pri určovaní ekvivalentov¹ k emocionálnym výrazom sú značné ťažkosti. K vyššie uvedeným príčinám spomenieme dve ďalšie: 1. v jednom z jazykov daný úsek reality nemá názov, 2. nejestvuje ekvivalent z danej štýlovej vrstvy. Pri emocionálnych slovách je niekedy subjektívny príznak dôležitejší (najmä v beletrii) ako objektívny, preto budeme hľadať ako ekvivalent slovo s rovnakým emocionálnym účinkom.

Keď v slovenčine nejestvuje k českému expresívu ekvivalent s rovnakými objektívnymi sémantickými príznakmi, treba k takému slovu uvádzať aj v prekladovom slovníku opis, ale okrem toho aj výraz s blízkym významom, hoci má odlišný sémantický príznak. Napr. *skoba* — *veľký, silný ohnutý nos; faják*.

Synonymné rady českých emocionálnych výrazov sú odlišnej kvality ako v slovenčine. Sú štylisticky diferencovanejšie, kým v slovenčine nie sú niektoré štýlové vrstvy zastúpené. Ako ekvivalent potom volíme slovo z najbližšej (vyššej alebo nižšej) vrstvy. Napr. v slovenčine nemáme ekvivalent k vulgárnym výrazom *moula* „ústa“, *haksna* „noha“, v SSJ nemáme slovo s charakteristikou „expr.“ na označenie úst [máme len „hovor. expr.“] a i.

Na ilustráciu (a zároveň ako materiál pre spisovateľov a prekladateľov) uvedieme ukážku ekvivalentov niektorých emocionálnych výrazov označujúcich časti tela. Pri českých slovách je v slovníkoch viac členená štylistická kvalifikácia ako v SSJ, preto pri určovaní ekvivalentov² stavíme proti slovám charakterizovaným skratkou „zhrub.“ a „hanl.“ slovenské slová s indexom „pejor.“ a k slovám z „obecnej“ češtiny dávame slovenské hovorové slová. Iba ojedinele, a to keď nemáme v slovenčine doložený ekvivalent z tej istej štýlovej vrstvy, používame to isté slovo ako rovnoznačný výraz k dvom českým slovám s rozličnou štylistickou platnosťou. Napr. slovenské kniž. *zrak(y)* dávame k českému hovor. *zrak* i k bás. *hled*.

¹ Otázkou ekvivalentov v česko-slovenskom slovníku sa zaoberá SLIVKOVÁ, V.: Ekvivalent v chystanom česko-slovenskom slovníku. Kultúra slova, 4, 1970, 11—13, ako i PISÁRČIKOVÁ, M.: Z osobitných problémov pripravovaného česko-slovenského slovníka, tamže, 266—269.

² Po konzultácii s V. Slivkovou, pracovníčkou oddelenia jazykovej kultúry Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV. Českej skratke *zhrub.* zodpovedá čiastočne aj skratka *vulg.* v SSJ.

K jednotlivým českým slovám možno uviesť takéto slovenské ekvivalenty:

Hlava:

expr. *palice*, *lebka* — expr. *makovica*, *kyjaňa*, *lebka*, *kotrba*;³

ob. expr. *makovice*, *mozkovice*, *šiška* — hovor. pejor. *tekvica*, hovor. expr. *lebeň*;

ob. zhrub. *lebeda*, *kotrba* — hovor. pejor. *gebuľa*, *dyňa*;

zhrub. *kebulé*, *koule*, *kokos*, *kedluben* — nár. [KS spis. silne expr.] *gi-gaňa*, *griňa*, *hrinta*, nár. [KS expr. a zried.] *drgaňa*, *gegyňa*;

expr. *palička* „kučeravá detská hlava“ — zdrob. expr. *hlávočka*, *kotrčka* oslab. [obidve sú len čiastočné ekvivalenty];

nár. expr. *lebeň* [uvádza sa v SSJČ] — nár. pejor. *rynta*.

Ústa:

trochu expr. *pusa* — hovor. expr. *pysk* a podľa kontextu aj neutrálne *ústa*, zdrob. *papuľka*;

ob. expr. *papule* — hovor. *gamby*, hovor. expr. *pysk*;

zhrub. *huba*, *morda*, *zobák*, *klapajzna*, *dršťka*, *čumák*, *tlamajzna* [zried.], *tlama* — pejor. *chriapy*, *rypák*, hovor. pejor. *huba*, *papuľa*;

ob. zhrub. *kušna*, *chlebárna* — hovor. pejor. *zobák*, *chlebáreň*;

vulg. *rypák*, *moula* — hovor. pejor. *chlebáreň*;

Nos:

expr. zried. *pršáček* — hovor. expr. *ňufáček*, *ňucháček* [iba čiastočné ekvivalenty];

expr. *skoba* — žart. *faják* [iba čiastočne rovnoznačné];

expr. *nosan* — expr. *nosál*;

ob. expr. zhrub. *šňupák* — hovor. expr. *ňucháč*, *ňufák*;

zhrub. *čenich*, *raťaják* — pejor. *frniak*, *frňúz*, *rypák*;

vulg. *frňák*, *rypák* — niž. hovor. *raťaják*, *šňupák*, *šňufák*.

Ruka:

expr. *tlapa* — expr. *dlaba*;⁴

expr. *packa*, „detská ruka“ — det. fam. *packa*;

zastar. ob. zhrub. *hnát* — hovor. expr. *tapa*;

zhrub. *pazour*, *pazoura*, *pazneht*, *pařát*, *lopata*, *klepeto* — pejor. *paprčka*, *laba*;

expr. hanl. *ploutev*, *pracka* — hovor. pejor. *paprča*;

ob. *levačka* — šport. slang. *lavačka*;

ob. *pravačka* — šport. slang. *pravačka*.

Noha:

expr. *stoupa*, *tlapa* — pejor. *laba*;

³ Ku každému českému slovu s rovnakou kvalifikáciou možno uviesť všetky členy uvedeného radu slovenských synonym. Slovo *kotrba* možno hodnotiť ako pejoratívne. O synonymách pri ekvivalentoch porov. v cit. článku M. Pisárčikovej. Ku skratke KS porov. poznámku 5 v predchádzajúcom čísle. Skratkou ob. sa označujú výrazy z „obecnej“ češtiny.

⁴ Slová *dlaba* a *dlapa* má vo svojom slovníku už P. Tvrдый.

expr. *packa* „detská noha“ — expr. *ťapka*;
ob. hanl. *hňapa* — pejor. *čapta* (iba čiastočne rovnoznačné), hovor. *hnát*;
zhrub. *běhák* — nár. [KS spis.] pejor. *čunga*, hovor. *hnát*;
vulg. *haksna* — nár. [KS spis.] pejor. *čungál(e)*, *čongál(e)*;
zastar. ob., dnes len zhrub. *hnát* — hovor. *hnát* [?]
nár. *čapa* — nár. pejor. *čambla*;
levačka, *pravačka* ako pri ruke.

Bruch o:

ob. expr. *nácek* — hovor. expr. *pupok*;
zastar. a ob. expr. *teřich* — nár. pejor. *vantrub*, *bampeľ*;⁵
ob. expr. zhrub. *pupek* — hovor. expr. *pupok*;
zhrub. *bachor*, *pandero* — hovor. pejor. *bachor*, nár. *bambuch*.⁶

Vlasy a ich zoskupenia:

expr. *kučery* „kučeravé vlasy“, expr. *kudrny* [kučeravé vlasy; vlasy vôbec]
— expr. *brčky*; (slovo *kučery* je v slov. neexpresívne);
expr. *hřiva* [husté, dlhé] — expr. *hriva*;
expr. *kštice* [chumáč vlasov nad čelom; vlasy] — *štica*, nár. pejor. [KS
spis. expr.] *čupriny*;
ob. expr. *pačesy* [neupravené] — expr. *pačesy*, *škuty* [aj ostré], *škundy*,
škunty, *škutiny*, *šetiny* [aj tvrdé] — okrem prvého iba čiastočne rovnो-
značné;
kníž. *kadeř* [chumáč vlasov], *kadeře* [vlasy; zvlnené vlasy] — kníž. za-
star. [?] *kudrna*, nár. [KS spis. zried.] *čupry*;
čupřina [chumáč kučeravých vlasov] — *kučera*, *kečka*;
kosinka [chumáč kučier pri uchu] — expr. zried. *kudlina*, expr. *škumáty*;
zastar. *šístka* [pristrihnuté na čele a sluchách] — expr. zried. *kudlina*,
hovor. zastar. *huncútky*.

Zuby:

expr. *zubák*, *zuban* — expr. *zubák*, *zubál*;
zhrub. *tesák* — expr. *tesák*, zried. *klováň*;

Oko:

expr. *okadlo*, *kukadlo* — expr. *okál*, hovor. expr. *pleštiak(y)*, *bleskán(e)*;
kníž. *zrak* — kníž. *zrak(y)*;
bás. *hled* — kníž. *zrak(y)*.

Poznámka k výberu slov. Z českých emocionálnych výrazov, ktoré sme mali k dispozícii, sme vynechali nárečové slová *čuňa* „ústa“, *ter-
boch*, *trbuch* „brucho“ a *okál*, pretože sme k nim nenašli ekvivalent,
ako i nár. *cudry* „vlasy“ a zhrub. kníž. *spár*. V SSJ sme totiž nenašli

⁵ Tieto slová sa vyskytujú len u autorov minulého storočia, preto ich mož-
no pokladať za spisovné zastarané.

⁶ Slovo nie je viazané na vyhranené nárečie, preto ho možno kvalifikovať
ako hovorové.

nijaký dialektizmus na označenie úst, brucha a oka.⁷ Zo slovenských slov sme ako ekvivalenty nepoužili výrazy, ktoré nemajú v češtine rovnoznačné paralely: *kýpta* zried. expr. „zmrzačená ruka“, *čupra* nár. [KS spis. zried.] „strapatá hlava“, alebo ktoré nemožno postaviť k českým slovám s takou istou štylistickou charakteristikou: *ňuchál* nár. expr. „nos“, *dlapa* nár. [KS spis. zried.] „ruka“ *leb* kniž. zastar. „hlava“ a *kostrub* nár. „chumáč vlasov“. Vynechali sme aj slová, ktoré pokladáme za bohemizmy [porov. vyššie], lebo ich miesto (hodnotenie) nie je v spisovnej slovenčine ustálené.⁸

Z á v e r . V skúmanom okruhu slov sú medzi slovenčinou a češtinou isté zhody: rovnaké lexikálne jednotky i štylistická platnosť, rovnaká motivácia, prejavujúca sa pri prenášaní názvov, zhodné prípony, rovnaké ustálené spojenia, no častejšie sú rozdiely: odlišné lexikálne jednotky, iné čiastkové významy formálne zhodných slov, iné prevzaté i prenesené slová, odlišné ustálené spojenia, odlišná frekvencia prípon, existencia špeciálnych prípon. Slovenčina preberá častejšie emocionálne výrazy z češtiny ako čeština zo slovenčiny.

Pre expresíva je typický rozdiel, ktorý sa týka vzťahu slova k označenej realite, k jej rozsahu a jej vplyvu na vznik pomenovacej jednotky. A vplyv sa uplatňuje ako motivácia pri prenášaní názvov i ako prirovnávací objekt pri komparatívnych frazeologizmoch. Tieto rozdiely sú podmienené odlišnosťou vnímania, chápania, analyzovania reality a reagovania na ňu, t. j. daností, vyplývajúcich z nerovnakého

⁷ Hoci je slovenčina bohatá na nárečové expresíva označujúce časti ľudského tela, spisovatelia použili z nich len malú časť, a preto sa ani nedostali do SSJ. Niektoré slová z tohto okruhu sa nedostali do SSJ pre neúplnú excerptciu, resp. neúplné spracovanie excerptov. Napr. u Švantnera sme našli slovo *lopaty* „zuby“, ale v SSJ sa neuvádza slovo *lopaty* v tomto význame. Je tu iba prirovnanie *zuby ako lopaty*. Bližšie o tom v pripravovanom článku o nárečových expresívach z tohto vecného okruhu.

⁸ Z tohto hľadiska nie je vyriešená otázka výberu slovenských slov ako ekvivalentov v budúcom česko-slovenskom slovníku. Otázka bohemizmov v slovenčine vôbec a v SSJ zvlášť by si zaslúžila osobitné spracovanie. Výberom českých slov sa zaoberá MICHALUS, Š.: Poznámky k výberu slov v chystanom česko-slovenskom slovníku. Kultúra slova, 4, 1970, 105–107. Porov. aj hodnotenie Slovníka slovenského jazyka a kritiku v diskusných príspevkoch na konferencii v Smoleniciach (Slovenská reč, 31, 1966, s. 7–46 a 76–119).

Domnievame sa, že niektoré prevzatia z češtiny (najmä zaužívané) z expresív označujúcich časti tela bude užitočné v chystanom slovníku použiť. Bude to obohatenie spisovného jazyka (podobne, ako je to aj s prevzatiami z iných jazykov).

psychického založenia dvoch národov. A preto sú expresíva a frazeológia aj pri takých blízkych jazykoch, ako je čeština a slovenčina, odlišné a pre každý z oboch jazykov typické.

Niektoré expresíva, ktoré prichádzajú do úvahy ako ekvivalenty, možno pokladať iba za čiastočne rovnoznačné slová.

Z histórie slovenskej slovnej zásoby

JÁN DORULA

O ďalších osudoch slov *pokuta*, *štrof*, *biršag* ... v slovenčine

Slová *pokuta*, *štrof*, *biršag* a ďalšie, o ktorých sme hovorili v predchádzajúcom čísle nášho časopisu, sú známe v slovenčine aj v neskoršom období. Avšak osud všetkých týchto slov nebol rovnaký.

A. Bernolák zachytáva napríklad slovo *pokuta* v takom významovom rozsahu a použití, aké sme zistili aj v predpisovnom období. Takýto stav uchováva v podstate aj štúrovská spisovná slovenčina.

Pri slovách odvodených od slovesa *trestať* je vývin trochu inakší. Už A. Bernolák zaznamenáva popri slove *Trestáňi* (so synonymami *Pokuta*, *Karháňi*, *Trest*) aj odvodené podstatné meno *Trest* (uvádza k nemu synonymá *Trestáňi*, *Trestunek*, *Karháňi*).¹ Slovo *trest* sa vžíva a upevňuje svoje miesto aj v slovnej zásobe štúrovského spisovného jazyka, pričom vytláča staršie slovo *trestanie* (= *trest*), ktoré si udržalo iba význam vyplývajúci zo slovesného základu, zostalo teda iba dejovým podstatným menom. V dnešnej slovenčine má slovo *trest* v porovnaní so slovom *pokuta* širší a abstraktnejší význam.

Dnešný akademický *Slovník slovenského jazyka* slovo *štráf* (ani *štrof*, *štróf*) vo význame „pokuta“ neuvádza. Nájdeme tam len sloveso *štrófať* (= *trestať*) označené ako hovor. zastar. Podoba *štráf* (= *pokuta*) sa nevyskytuje ani v kartotéke slovníka súčasnej spisovnej slovenčiny, ani v dosiaľ zozbieranom materiáli slovenského nárečového slovníka v Jazykovednom ústave L. Štúra SAV v Bratislave; neuvádza ju ani A. Bernolák, ale zjavuje sa občas v písomnostiach z predbernoľákovského obdobia. Je teda v slovenčine málo známa, hoci sloveso *štráfať* a odvodené podstatné meno *štráfanie* sú doložené z písomnos-

¹ BERNOLÁK, A.: *Slowár Slowenski, Česko-Latinsko-Nemecko-Uherski*. 4. 1. vyd. Budín, Typis et Sumtibus Typogr. Reg. Univers. Hungaricae 1825, s. 3337—3338.

tí predbernolákovského obdobia. Sloveso *štráfať* a jeho odvodeniny zaznačuje ako ľudové aj A. Bernolák (odkazuje na sloveso *karhať*)² a celkom osihotene ho nájdeme aj v novšej slovenskej literatúre (v kartotékach JÚLŠ SAV je dosiaľ iba jeden doklad na podobu *štráfať* z Rázusa a zo západoslovenskej obce Brodské v okrese Senica). Zato podoba *štrof* (*štróf*, *štróf* aj sloveso *štrofať*, *štrófať*) je dobre a bohato doložená z písomností predbernolákovského obdobia i zo všetkých slovenských nárečí. Bola prevzatá z hovorenej nemčiny (porov. spisovné nemecké *Strafe*, *strafen*) pri bezprostrednom živom kontakte slovenského a nemeckého obyvateľstva. Do spisovnej slovenčiny však tiež neprenikla, zostala v oblasti ľudovej reči (v nárečiach) a do krásnej literatúry sa dostávala len zriedkavo ako charakterizačný prvok (*štróf* u Tajovského, *štrófať* u Rysuľu).

Celkom zaniklo v slovenčine slovo *biršag* (= pokuta, potrestanie), ktoré bolo v predbernolákovskom období (16.—18. storočie) na celom Slovensku bežne používaným z maďarčiny prevzatým právnym termínom;³ tento termín prenikol aj do ľudovej reči a používal sa napríklad aj v textoch náboženského obsahu, a to aj v širšom význame „irest“. Nezaznamenáva ho už ani A. Bernolák, ktorý ho spomína iba ako maďarský ekvivalent slova *pokuta*.⁴ Ako mnohé iné slová, aj toto slovo súviselo s uhorským právnym a správnym systémom na Slovensku a bolo úzko späté s osudmi tohto systému. V slovenčine ho postupne celkom vytlačilo a nahradilo rovnoznačné slovo domáceho pôvodu *pokuta*.

Podobný osud stihol v slovenčine aj latinské slovo *poena*, ktoré sa v nej nikdy neudomácnilo v takom stupni ako z maďarčiny prevzaté slovo *biršag* alebo z nemčiny prevzaté slovo *štrof*. Zostávalo v oblasti knížnej vrstvy slovnej zásoby; hláskovo prispôbena podoba *pena* nenadobudla nikdy v slovenčine také rozšírenie ako v poľštine alebo potom ďalej v ukrajinčine a ruštine.⁵

² Citovaný slovník, s. 3173.

³ O pôvodnom význame slova *biršag* v uhorskom práve hovorí J. Osváth: „Birság je verejnoprávnym tvoriacim elementom compositie, platenie verejnoprávnej povahy, ozajstná peňažná pokuta v dnešnom zmysle, t. j. taká pokuta, ktorú páchatel je povinný za porušenie verejného pokoja, povedzme právneho rádu (!), v dobro verejnej moci zaplatiť.“ (OSVÁTH, J.: Stredoveké práve ustanovizne na Slovensku. 1. vyd., vydal Eugen Molnár, Prešov, rok vydania neudaný [niekedy na začiatku dvadsiatych rokov nášho storočia]; z maďarčiny preložil Fr. Hromada, s. 30.)

⁴ Citovaný slovník. Zv. 3, s. 2266—2267 a zv. 6, Repertorium lexicum slavici..., Budae 1827, s. 10.

⁵ Dnešné naše slovo *penále* (= pokuta za nedodržanie zmluvy) súvisí síce etymologicky s latinským slovom *poena* (prídavné meno *poenalis*, -e), ale je

Slovo *kára* (= pokarhanie, trest, pokuta) sa v *Slovníku slovenského jazyka* kvalifikuje ako zastarané. Rovnako sa tam kvalifikujú aj slová *káranec* (= trestanec, väzeň) a *kárny* (= trestný). Sloveso *kárať* a podstatné meno *kárateľ* sa označujú skratkou kniž. (knižné slová).⁶ V štúrovskom období dnešnej spisovnej slovenčiny sa slovo *kára* vo význame „trest“ používalo bežne. Bežné je v tomto období aj slovo *káranec* (= trestanec) a používali sa aj slová *káranie* (*Ľech mi je teda dovolenuo, o našej Šťjavňickej krajčirskej tak rečenej ěemeckej ceche ějektorje veci, zvlášte ktorje káraňja zasluhu-jú, predňjest. ... I to zasluhuje káraňja, že sa zákoni naše i z ohladu přijímaňja majstrou svedomito ěezachováva-jú.* — Slovenskje národ-ňje novini 1846, č. 67, str. 267, 268), *kárateľ* a slovesá *kárať*, *pokárať*.

A. Bernolák nemá ešte v *Slowári* slovo *kára* vo význame „trest“, „pokuta“, známe ináč aj zo slovenských nárečí (dobré doložené z oblasti východného a stredného Slovenska, najmä v spojení *božia kára*; známe je aj vo význame „trápenie“: *Z dzecami je veľka kara* — *Studenec*, okr. Spišská Nová Ves), a aj sloveso *karáti* označuje krížikom (české slovo), odkazujúc na slovenské *karhať*, kde pri druhom význame („castigare, punire“) uvádza synonymá *pokutovať*, *trestať* (z úzu zaznamenáva Bernolák frázu: *Druhím na Příklad [k Příkladu] ěeko-ho karhať*).⁷ Sloveso *karhať* sa i v štúrovskom období dnešnej spisovnej slovenčiny používalo tiež vo význame „trestať“ (popri význame „hrešiť“, „napomínať“). Používali sa aj odvodené podstatné mená *karháč* a *karhanie*. Aj zo stredoslovenských a západoslovenských nárečí je známe sloveso *karhať* vo významoch „hrešiť, napomínať“ a „trestať“. V súčasnom slovníku slovenského spisovného jazyka sa sloveso *karhať* zaznamenáva iba vo význame „prísne napomínať, hrešiť za zlé konanie“.⁸

Ani substantíva *karnosc*, *kartaňe*, *pokartaňe*, ani slovesá *kartac*, *pokartac* (= trestať, potrestať, pokutovať) dnes už vo východoslovenských nárečiach nenachádzame. Ale Samo Czambel v knihe *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* (Turč. Sv. Mar-

to celkom nové slovo, ktorého história nesiahla v slovenčine pred 20. storočie. Vo význame „pokuta za nedodržanie zmluvy“ (dnešné *penále*) sa používali iné slová. Hovoríme o nich v nasledujúcom príspevku.

⁶ Slovník slovenského jazyka. 1. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959, s. 676—677, 679.

⁷ BERNOLÁK, A., citovaný slovník, zv. 2., s. 894, 898—899.

⁸ Slovník slovenského jazyka. 1., s. 678.

tin 1906, nákladom vlastným} uvádza ešte na strane 530 sloveso *kartac* keho vo význame „karhať“: *Daskelo chlapčiskoch kartal; Oproci tamtim chlapčiskom tem kartajuće slova mal.* K týmto dokladom S. Czambel poznamenáva: „Obidve uvedeniny v Čit. V., 472. — Tohoto slovesa som nikdy nepočul.“ Ani on už teda nezachytil sloveso *kartac* (= karhať, trestať) priamo v nárečí, ale vyexcerpoval ho z knihy *Čítanka pre V. a VI. triedu ľudoškol ... (Dľa Jána Gášpára z maď.) do šarišského nárečia preložil Adolf Urbán, Budapest 1876.* Sloveso *kartaty* (= karhať, robiť výčitky, trestať) i podstatné meno *kartaňňa* poznáme však ešte aj z dnešnej ukrajinčiny a sloveso *kartač*, *kartač się* je známe aj v nárečovej poľštine.⁹

Slovo *kázeň* vo význame „väznica“ je v neskoršej slovenčine celkom neznáme. A. Bernolák zaznačuje pri ňom popri význame „Predigt“, „concio, oratio sacra (publica)“ aj význam „disciplina“ so synonymom *Cwik* (uvádza aj príslovie: *Kde neňi Kázňe, tam neňi Bázňe*).¹⁰ I v staršom období štúrovského spisovného jazyka sa vyskytuje slovo *kázeň* aj vo význame „disciplina“, ktorý dnešný *Slovník slovenského jazyka* označuje za nenáležitý, nesprávny. Ani v slovenských nárečiach nie je tento význam pri slove *kázeň* doložený.

Slovo slatina v slovenských zemepisných názvoch

MILAN MAJTÁN

V apelatívnej zložke slovenskej slovnej zásoby sa slovo *slatina* vyskytuje vo viacerých významoch, ktoré možno pomerne dobre ilustrovať na niekoľkých dokladoch zo súčasnej i staršej slovenčiny.

Barinasté lúky čiže *slatiny* vznikajú na pôdach, ktoré bývajú stále alebo len nejaký čas v roku pod vodou.

Slatiny prakticky označujeme ako kyslé lúky, lebo pravé trávy (Gramineae), ktoré menujeme „sladkými trávami“, sú na nich v menšine naproti kyslým trávam šachorovitým (Cyperaceae), najmä ostriciam.

V *slatinách* sa utvára z odumretých rastlinných častí čierna rašelina. *Slatiny* po odvodnení a zmeliorovaní dávajú výbornú čiernu pôdu.

J. M. Novácký, *Botanika*, 1943

⁹ Pozri bližšie SŁAWSKI, F.: Słownik etymologiczny języka polskiego. 2. wyd. 1. Kraków, Nakładem Towarzystwa miłośników języka polskiego 1958—1965, s. 71—72.

¹⁰ BERNOLÁK, A., citovaný slovník, zv. 2., s. 919.

Slatinou voláme, jak známo, kyslými trávami pokryté, mokré bahnovité lúky, ktoré sa pod nohama chodníkom kráčajúceho človeka trasú.

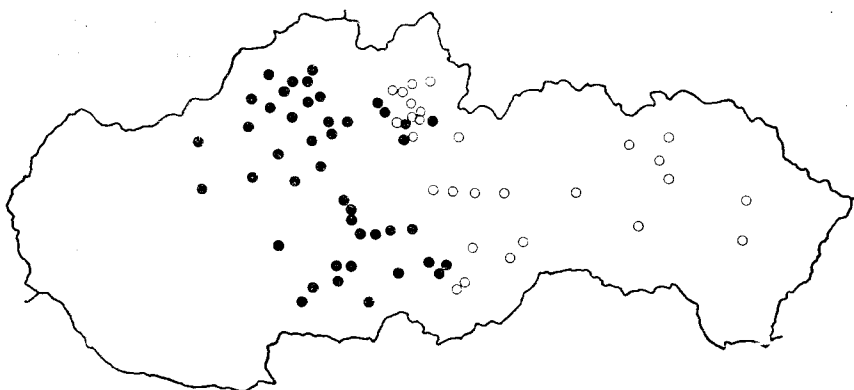
Domová pokladnica, 1863

Voda čistá, čerstvá, ždiarna, súca na pitia (pitná) je bez pachu, farby a bez všetkej inej chuti, ako svojej, volá sa aj sladká. Kyslá voda menuje sa aj mädokýš, *slatina*, štavica.

M. M. H o d ž a, *Slovenská čítanka*, 1860

Slatina = entrofná rašelina, rašelina sorpčne nasýtená, reakcie neutrálnej až slabo alkalickéj, bohatšia na živiny, s obsahom CaO nad 2 %.

Terminológia vodného hospodárstva I, 1953

Slovo *slatina* v slovenských chotárnych názvoch: 1. ● *slatina*, 2. ○ *slatvina*.

Základný význam slova *slatina* je „močaristé, barinaté miesto, rašelinisko“, ďalší význam je „zamokrená lúka s menej kvalitným šachorovitým porastom, z ktorého je kyslé seno“. Podľa údajov o charaktere nazývaného objektu vidíme, že chotárne názvy so slovom *slatina* sú často motivované výskytom minerálneho prameňa; ďalší význam slova je „minerálna voda, medokýš, štavica“. A z odbornej terminológie máme doložený význam „živinami nasýtená rašelina z nížin“. Všetky významy však úzko súvisia so základným významom.

Slovo *slatina* (*slatvina*) má celoslovenský charakter. V západoslovenských a vo východoslovenských jazykoch sa vyskytuje v základnom význame „barinaté miesto, rašelinisko“ v podobách *slatina*, *slatvina*, *slotvina*, *solotvina*, v južnoslovenských jazykoch má slovo *slatina* význam „slaný (minerálny) prameň“. V slovenčine sa vyskytujú obidve základné podoby, *slatina* i *slatvina*, v spisovnom jazyku iba *slatina*.

V chotárnych názvoch sa slová *slatina* (*slacina*), *slatinka* vyskytujú

hromadne najmä na strednom Slovensku, redšie aj na západnom Slovensku (vyše 80 dokladov). Východnú hranicu týchto podôb možno vymedziť obcami Žaškov (okr. Dolný Kubín), Komjatná, Vlašky, Liptovské Kľačany (okr. Liptovský Mikuláš), Sihla (okr. Banská Bystrica), Hrnčiarska Ves (časť Pondelok, okr. Rimavská Sobota).

Slová *slatvina* (*slacvina*, *svatvina*), *slatvinka* sú doložené v chotárnych názvoch z dolnej a strednej Oravy, zo stredného a východného Liptova, z Horehronia od Brezna na východ, z Gemera a z celého východného Slovenska (do 30 dokladov). V goralských obciach sú doložené podoby typu *slotvina*, na východnom Slovensku v oblastiach s navrstveným rusínskym obyvateľstvom podoby typu *solotvina*.

Ako vodný názov sa *Slatina* vyskytuje na Slovensku 4 razy, *Slatinka* raz, *Slatvina* raz a *Slatinský potok* 3 razy, ako osadný názov v názvoch obcí *Slatina* (okr. Levice), *Slatina nad Bebravou* a *Slatinka nad Bebravou* (okr. Topoľčany), *Zvolenská Slatina*, *Slatinka* a *Slatinské Lazy* (okr. Zvolen), *Slatvina* (okr. Spišská Nová Ves).

Významovo blízke sú chotárne názvy typu *Slanisko*, rozšírené najmä na Záhorí, a viacslovné názvy ako *Slaná voda*, *Slané bahno*, *Slané blato*, *Slaný močiar* a pod., vodné názvy *Slaná*, *Slanec*, *Slančik*, *Slaný potok*, osadný názov *Slanica* (obec zatopená Oravskou priehradou).

Nezreteľný a nejasný je súvis slova *slatina* s osadnými názvami *Sliač* (okr. Zvolen), *Liptovské Sliače* (predtým aj *Tri Sliače*, okr. Liptovský Mikuláš), *Sliačany* (osada obce Donovaly, okr. Banská Bystrica).

Pôvod slova *slatina* nie je celkom jasný. Poukaz na jeho významovú stavbu v staršej i v súčasnej slovenčine a na rozšírenie jeho základných variantov (*slatina*, *slatvina*) na slovenskom jazykovom území môže prispieť k jeho lepšiemu poznaniu a primeranému hodnoteniu.

LITERATÚRA

MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha, Academia 1968, s. 552.

ROZLIČNOSTI

O pravopise vokalizovaných predložiek typu pred

Z ortografického (pravopisného) hľadiska sú predložky menej problematické. Napr. pri predložkových spojeniach *zo zeme, ku mne, vo vode, so mnou* a pod. vcelku niet pravopisných problémov.

Problém sa však môže vynoriť pri písaní predložkových spojení typu *pred* *mnou*. Vyplýva to azda z toho, že si používateľ jazyka neuvedomuje súvislosť medzi ostatnými vokalizovanými predložkami a predložkou *pred*, *nado* a i. Na nejasnosti v tejto veci poukazujú dosť časté pravopisné chyby, ktoré sa vyskytujú nielen v beletrii, ale aj v populárno-vedeckých časopisoch, akým je napr. *Príroda a spoločnosť*. V tomto časopise je napr. chybný nadpis článku *Nadomnou je len moje sombrero* ... (číslo 8, r. 1971, s. 32). Také isté chyby, ale vo väčšom množstve sú aj v poviedke Andreja Chudobu *Leto s pehavou pannou* (Stredoslovenské vydavateľstvo, Banská Bystrica 1970). Nájdeme ich hneď na začiatku poviedky, napr.: ... *predomnou* *vyvstali(!) vysoké plavé skaly. Skaly nadomnou* boli čoraz belšie ... *Hlboko podomnou* sa rozkladal močaristý záliv ... (s. 14—15).

Predložka spolu s menom tvorí jednu zvukovú jednotku. V dôsledku toho sa mení hlásková podoba niektorých predložiek v závislosti od znenia začiatku nasledujúceho slova. Ak neslabičné predložky *s, z, v* stoja pred slovami, ktoré sa začínajú na tú istú spoluhlásku alebo na príbuznú párovú spoluhlásku, priberajú samohlásku *o* (predložka *k* samohlásku *u*), aby pri výslovnosti nesplynuli s nasledujúcim slovom a dali sa ľahšie vysloviť. Takto z neslabičných predložiek *s, z, v, k* vznikajú slabičné predložky *so, zo, vo, ku*, napr.: *so synom, zo zlata, vo vzduchu, ku kolibe*. Tu hovoríme o vokalizácii predložiek. (O podmienkach, za ktorých nastáva vokalizácia, pozri bližšie v *Morfológii slovenského jazyka*, Bratislava 1966, 631—633.)

Pri jednoslabičných predložkách *nad, od, pod, pred, bez, cez* ide o ten istý jav ako pri neslabičných predložkách. Vokalizujú sa pred tvarmi osobného zámena *ja*: *nado mnou, odo mňa, podo mnou, pred* *mnou, bezo mňa, cezo mňa*. Vokalizujú sa z podobných príčin ako predložky *s, z, v, k*. Bez vokalizácie v spojení s tvarmi osobného zámena *ja* by totiž vznikla skupina spoluhlások *dmn*, ktorá je v slovenčine ťažko vysloviteľná („*pred mnou*“).

Takéto vokalizované podoby predložiek *nad, pod, od, pred* sa vyskytujú aj v ustálených spojeniach *deň odo dňa, pred* *dvermi* (ale *pred dverami*). Od týchto prípadov treba však odlišovať slová *pred*-

všetkým, nadovšetko, ktoré vznikli zmeravením predložkových pádov záměna *všetok*.

Celkom iným javom sú aj tvary *nadeň, podeň, predeň, cezeň*, ktoré hodnotíme ako stiahnuté predložkové tvary osobného záměna *on, ono* v 4. páde. Samohláska *-e-* nevokalizuje predložku, ale plní tu úlohu spájacieho vokálu. (Spoluhlásku *d* vyslovujeme pred týmto vokálom tvrdo.)

Na rozdiel od slova *nadovšetko* a stiahnutého záměnného tvaru *nadeň* výrazy typu *nado mnou* treba písať osobitne, pretože tu nejde o podobu, ktorá vznikla zmeravením, ani o stiahnutý predložkový záměnný tvar, ale o spojenie vokalizovanej predložky so samostatným tvarom osobného záměna *ja*.

K. Šinkovicová

SPRÁVY A POSUDKY

Poznámky o prekladovom pôdohospodárskom slovníku

Naša odborná verejnosť so záujmom očakávala ohlasovaný *Nemecko-slovenský pôdohospodársky slovník* (vyd. Príroda, Bratislava 1971, 583 strán, cena 48 Kčs). Odborných slovníkov máme na Slovensku málo, čo platí o slovníkoch z oblasti biologických a príbuzných vied vo zvýšenej miere. V tom, že zostaviť odborný slovník je veľmi ťažké, bude so mnou každý zajedno. Veď viesť 19-členný autorský kolektív (J. Koleček) a redakčne usporiadať (M. Krippel a V. Pullmanová) niekoľko tisíc hesiel nie je jednoduché.

Slovník obsahuje termíny z celej problematiky pôdohospodárstva od agromómie až po programovanie. Pravdaže, v takom veľkom slovníku sa nájdu aj viaceré chyby. Na jednu z nich — na nejednotnosť v stavbe hesiel — chceme upozorniť v tejto informácii predovšetkým.

Je správne, ak pri národnom názve rastliny alebo živočícha autori uvádzajú aj latinský vedecký názov. Ťažko však zdôvodniť, prečo pri niektorých vedeckých názvoch (týka sa to najmä botanických názvov) autori taxónov (systematických jednotiek) sú uvedení, kým pri zoologických v prevažnej väčšine nie. Autorov taxónov bolo možné vynechať, veď so zreteľom na cieľ príručky to ani nie je potrebné. Ale ak sa uvádzajú, mali by sa citovať správne. Pri hesle *Insektenblume, dalmatinische — králik cinerariolistý* („*Chrysanthemum cinerariaefolium* Trev., Viss.“) sú autori taxónu citovaní nesprávne, nemôže byť medzi nimi čiarka (pozri čl. 46 Medzinárodné-

ho kódu botanickej nomenklatúry). Správne by to malo byť takto: *Chrysanthemum cinerariaefolium* (Trev.) Viss.

Pri mykologických heslách autori zabudli na to, že príslušná terminologická komisia pri SAV schválila jednotné dvojslovné (binomické) názvoslovie. Pri hesle *Schleimpilz* musíme ako ekvivalent použiť názov *slizovka*, a nie *hlienka*. *Eierschwamm* je *kuriatko jedlé* — pripojený ekvivalent *liška* sem vôbec nepatrí. Pre *kuriatko jedlé* (*Cantharellus cibarius*) sa v nemeckej mykologickej literatúre častejšie používa meno *Pfifferling*. O niekoľko riadkov nižšie prekvapuje pri hesle *Eierpilz* (synonymum predošlého názvu) tvrdenie uvedené v zátvorke, že *kuriatko* je *hríb*. Z botanického hľadiska má k *hríbu* dosť ďaleko. Pre rod *Russula* (*Täubling*) sa má používať slovenský názov *plávka*, a nie *holubinka*. *Löcherpilz* je síce nemecký názov pre trúdnik (ale nie pre choroš, ako sa uvádza v slovníku), dnes sa však v nemeckej literatúre používa takmer výhradne názov *Porling*.

Zo známejších druhov húb chýbajú napríklad: *grüner Knollenblätterpilz* — *muchotrávka hluznatá*, *Austernseitling* — *hliva ustricová*, *Steinpilz* — *hríb obyčajný* a i.

V slovníku prekvapuje nepomer medzi počtom hesiel z vyšších a nižších rastlín. Z machorastov chýbajú také základné heslá ako *Lebermoose* — *pečeňovky* a *Laubmoose* — *machy*. Nižšie rastliny (riasy, huby, lišajníky, machorasty) majú v poľnohospodárstve a lesníctve veľký význam, preto by sa v slovníkovej príručke nemali obchádzať.

Vo výpočte podobných nedostatkov by sa dalo pokračovať (človek naozaj nie je dokonalý a takisto jeho diela), ale to nie je cieľom tohto príspevku. Nechceme slovníku upierať nesporne bohatý a hodnotný obsah. Sme presvedčení, že bude dobrým pomocníkom pri štúdiu nemecky písanej odbornej literatúry. Ale ak má podobná publikácia dobre slúžiť svojmu cieľu, autori a redakcia musia venovať náležitú pozornosť aj formálnym otázkam. Veríme, že autori pri ďalších vydaniach drobné nedostatky odstránia, a tak budeme mať naozaj hodnotnú slovníkovú príručku. Hádám by sa malo uvažovať aj o vydaní slovensko-nemeckej časti. Materiál je k dispozícii, len ho treba využiť.

Nemecko-slovenský pôdohospodársky slovník odporúčame do pozornosti všetkým biológom, poľnohospodárom a lesníkom.

P. Lizoň

SPYTOVALI STE SA

Skloňovanie mena Disney. — P. Stachovič z Holíča: „Zaujímalo by ma, ako sa má v slovenčine skloňovať cudzie meno *Disney*, prípadne či sa vôbec dá skloňovať.“

Meno *Disney* (vysl. *dyzny* — americký priekopník kresleného filmu, autor filmov *Snehulienka* a sedem trpaslíkov, *Popoluška* a i.) sa zaraďuje medzi

ostatné anglické mená, ktoré sú v písanej podobe zakončené na *-ey*, napríklad *Huxley* (vysl. *haksli*), *Priestley* (vysl. *prístli*), *Stanley* (vysl. *stenli*), *Shelley* (vysl. *šeli*) atď. Vo všetkých týchto menách sa na konci vyslovuje *-i*. Pri zaradovaní do príslušnej paradigmy [skloňovacieho vzoru] vychádzame nie z písanej podoby cudzieho mena, ale z jeho výslovnostnej podoby. Cudzie mená, a teda aj anglické priezviská, zakončené vo výslovnosti na *-i* majú zámenné skloňovanie, t. j. skloňujú sa ako cudzie všeobecné podstatné meno *kuli*: 1. p. *kuli*, 2. p. *kuliho*, 3. p. *kulimu*, 4. p. *kuliho*, 6. p. *o kulim*, 7. p. *s kulim*. Podľa toho meno *Disney* budeme skloňovať takto: *Disney*, *Disneyho* (vysl. *diznyho*), *Disneymu* (vysl. *diznymu*), *Disneyho*, *o Disney* (vysl. *diznym*), *s Disney*. Takisto budeme skloňovať aj ostatné spomínané anglické priezviská: *Huxley* — *Huxleyho* (vysl. *haksliho*), *Priestley* — *Priestleyho* (vysl. *prístliho*), *Stanley* — *Stanleyho* (vysl. *stenliho*), *Shelley* — *Shelleyho* (vysl. *šeliho*). O skloňovaní anglických priezvisk zakončených na *-ey* sa zmieňuje aj Morfológia slovenského jazyka (Bratislava 1966, str. 124 a 125).

Treba ešte pripomenúť, že od mien, ktoré sa skloňujú podľa vzoru *kuli*, privlastňovacie prídavné mená sa netvoria príponou *-ov* (*-ova*, *-ovo*), ale namiesto nich sa používa tvar 2. p. j. č. príslušného mena. Náležitú budú teda spojenia *Disneyho filmy*, *Disneyho kresby*, a nie *Disneyove filmy*, *Disneyove kresby*, s ktorými sa niekedy v praxi stretáme.

M. Považaj

Výražkový (nie vyrážkový) chlieb. — A. Gulová, Bratislava: „Prečo sa istý druh chleba volá *vyrážkový*, keď nemá nijaké vyrážky. Tento názov by sa mal zmeniť.“

Prídavné meno *výražkový* — taká je jeho náležitá podoba v spojení *výražkový chlieb* — nemožno dávať do súvisu so slovom *vyrážka* vo význame „vriedok, pluzgier, to, čo sa vyrazilo na povrch“, ako predpokladá pisateľka. Veď podoba *výražkový* sama ukazuje, že toto prídavné meno slovotvorne nesúvisí s podstatným menom *vyrážka*. Prídavné meno odvodené od slova *vyrážka* v zhode s odvodzovacím základom nemá v predpone dlhú slabiku, kým adjektívum *výražkový*, ako sme už zdôraznili, má dlhú predponu *vý-*. Jeho odvodzovacím základom je slovo *výražok* (utvorené pravidelne ako slová *výpalok*, *výdavok*, *výpestok* atď.), ktoré sa pravdepodobne pre zriedkavý výskyt nedostalo do Slovníka slovenského jazyka. Ale jeho odvodeninu *výražkový* SSJ V, s. 281 zaznačuje. Z vysvetlenia významu spojenia *výražkový chlieb* (t. j. chlieb z belšej ražnej múky) možno aj pri substantíve *výražok* aj pri adjektíve *výražkový* predpokladať istú súvislosť s ražou. Ukazuje sa to aj zo spojenia *výražková múka*, ktorým sa rozumie belšia múka z raži; pečie sa z nej obľúbený chlieb zlatožltej farby — *výražkový chlieb*.

Podrobnejšie nebudeme túto vec ďalej rozvádzať, lebo o nej dávnejšie písal J. Horecký v Jazykovej poradni 2 (Bratislava 1960, s. 24–25) a krátko poznámka o nej je aj v publikácii *1000 poučení zo spisovnej slovenčiny* (Bratislava 1971, 332–333). Hodno však na záver poznamenať, že dvojica prídavných mien *výražkový* — *vyrážkový* je názorným príkladom, ako sa v spisovnej slovenčine využíva na rozlišovanie slov kvantita a ako treba na ňu dbať vo výslovnosti i v písanom prejave.

I. Masár

NAPÍSAĽI STE NÁM

V 9. čísle 5. ročníka tohto časopisu v rubrike Napísali ste nám (s. 319–320) kritizuje M. Lenochová Šlabikár pre I. ročník, že sú v ňom „nesprávne uvedené názvy kvetov“. Napr. *kašky* namiesto *prvosienky*, *kamílky* namiesto *rumanček*, *muškát* namiesto *pelargónia*, *fuksia* namiesto *fuchsia*. Z tohto „hriechu“ Lenochová obviňuje Slovník slovenského jazyka. Vyslovuje túto domnienku: „Autori učebnice sa zaiste pri pomenovaní spomínaných odborných termínov¹ pridržovali Slovníka slovenského jazyka, kde sú názvy rastlín pomenované takisto ako v Šlabikári.“ Autorom Slovníka slovenského jazyka vyčíta, že SSJ „by sa nemal odkláňať od odbornej terminológie, ale práve naopak, plne sa s ňou stotožňovať. Keďže ide o spisovný jazyk, nemali by sa v SSJ uprednostňovať názvy z ľudovej botaniky (napr. v SSJ je *prvosienka* uvedená ako ľudový názov *kašky*, podľa Slovenskej botanickej nomenklatúry je to naopak).“

Tvrdenia M. Lenochovej o Slovníku slovenského jazyka nezodpovedajú pravde. Každý používateľ SSJ, ktorý je trochu oboznámený s lexikografickými postupmi, môže si overiť tieto fakty: SSJ hodnotí slovo *kaška* ako ľudové a vysvetľuje ho terminologickým výrazom *prvosienka* (c. d., I, s. 683), a nie naopak, ako tvrdí M. Lenochová. Podobne je to aj s výrazmi *kamílky* — *rumanček*: SSJ hodnotí pomenovanie *kamílky* ako ľudové a vysvetľuje ho spisovnými synonymami *harmanček*, *rumanček* (c. d., I, s. 668). Výrazy *prvosienka* a *rumanček* sa uvádzajú v SSJ na svojich miestach (III, s. 656 a 892) aj s príslušnými botanickými názvami (v úplnej zhode so Slovenskou botanicou nomenklatúrou). Výraz *harmanček* uvádza SSJ (I, s. 461) ako spisovné synonymum pomenovania *rumanček*. Výrazy *muškát* a *pelargónia* SSJ (II, s. 202 a III, s. 52) významovo rozlišuje. Podobu *fuksia* (nie „fuchsia“) uvádza nielen SSJ, ale ju uvádzajú aj Pravidlá slovenského pravopisu vo všetkých vydaniach od r. 1953 (aj najnovšie, jedenáste vydanie z r. 1971) a táto kodifikovaná podoba je teda záväzná aj pre školské učebnice, aj pre terminologické slovníky, nie naopak, ako myslí M. Lenochová.

Všetky uvedené skutočnosti si mala M. Lenochová overiť predtým, ako sa pustila do kritizovania Slovníka slovenského jazyka. Keby bola túto základnú podmienku vecnej kritiky splnila, bola by SSJ hodnotila objektívnejšie a nebola by seba i redakciu časopisu blamovala.

Aj vo svojej kritike Šlabikára pre 1. ročník strela autorka vedľa. Celkom neoprávnene vyčíta autorom, že píšú *fuksia* namiesto „fuchsia“, ako o tom bola reč vyššie. Neodôvodnene od nich žiada, aby pomenovanie *muškát* nahradili termínom *pelargónia*. Odhliadnuc od toho, že *pelargónia* je niečo iné ako *muškát*, mala by si kritička uvedomiť, že slovo *muškát* pozná každé dedinské i mestské dieťa, kým výraz *pelargónia* je menej známy. A v šlabi-

¹ Pomenúvame veci a pojmy, nie termíny, keďže aj termíny sú pomenovania (pozn. Š. P.).

kári pre deti treba dávať prednosť známym výrazom pred menej známymi. Nezatracoval by som autorov šlabikára ani za použitie ľudových a hovorových výrazov *kašky*² a *kamilky*² namiesto termínov *prvosienky*, resp. *rumanček*. Aj tu zaváži okolnosť, ktorý výraz je malým prváčikom dôvernejšie známy a citovo bližší. Za didakticky najvhodnejší postup by som v tomto prípade pokladal použitie synonymických výrazov *kašky* — *prvosienky*, resp. *kamilky* — *harmanček* — *rumanček* popri sebe. Pravda, autori šlabikára by sa museli trochu potrápiť, keby chceli túto pomerne zložitú vec vyriešiť tak, aby to zodpovedalo chápaniu šesťročných detí.

Problémy, ktorých sa dotkla M. Lenochová, nie sú teda také jednoduché, ako sa jej javia. Podľa mojej mienky nemal jej príspevok uzrieť svetlo sveta, lebo dezinformuje slovenskú kultúrnu verejnosť.

Vrátim sa ešte k Slovníku slovenského jazyka. Lenochovej poznámka ukazuje, že niektorí používatelia tohto základného lexikografického diela o spisovnej slovenčine sa nevedia v ňom správne orientovať. Mám na to veľa presvedčivých dokladov. Spomeniem najčerstvejší doklad, publikovaný v tom istom čísle časopisu *Kultúra slova*, v ktorom vyšiel príspevok M. Lenochovej. J. Nižnanský v posudku *Učebnice literatúry pre 3. roč. SVŠ a 4 roč. SOŠ* (s. 314—317), ku ktorému — mimochodom — mám aj iné výhrady, píše medziiným o „preexponovanom používaní prídavného mena samotný“. Tvrdí tam toto: „SSJ IV adekvátum *samotný* hodnotí ako bežnejšie, zdôrazňujúce zámeno sám“ (s. 315). Ako hlavný a vedecký redaktor SSJ by som takéto nezmyselné hodnotenie výrazu *samotný* nebol mohol prepustiť. Pravdaže, SSJ hodnotí výraz *samotný* celkom ináč, ako mu pripisuje Nižnanský. SSJ IV (s. 23) pri príd. mene *samotný* uvádza dva významy. Prvý z nich („sám, bez spoločnosti, osamotený“) je bez problémov. Pri druhom význame SSJ uvádza toto hodnotenie: 2. *bežnejšie* (zdôrazňujúce) sám. Každý skúsenejší používateľ slovníka musí pochopiť správny zmysel tejto telegrafickej lexikografickej, hoci trochu náročnej formulácie. Jej zmysel je tento: Výraz *samotný* sa niekedy používa namiesto zdôrazňujúceho zámena *sám*, ktoré je však v tejto situácii bežnejšie ako adj. *samotný*. Jasný dôkaz o tomto zmysle uvedeného výkladu v SSJ poskytujú doklady na použitie adj. *samotný* od troch autorov (Karvaša, Lazarovej a Mináča) v takom kontexte, kde je bežnejšie zámeno *sám*. Dva doklady zo SSJ si uvedieme: *Už samotný vzhľad mládenca neveštil nič dobrého* (Karv.) sám. *Museli by sme sa hanbiť až do samotnej smrti* (Min.) samej. — Tým, že sa za citátom s adj. *samotný* uvádza bežnejší výraz *sám*, SSJ upozorňuje, že súčasná spisovná norma dáva v uvedenom kontexte prednosť zámenu *sám* pred adj. *samotný*. SSJ teda v tomto prípade jednoznačne orientuje používateľov spisovnej slovenčiny, akému výrazu majú dávať prednosť. K výrazom *samotný* a *sám* SSJ zaujíma v podstate rovnaké stanovisko ako J. Nižnanský, ibaže je objektívnejší, lebo namiesto priamočiareho puristického hodnotenia „nesprávne“ alebo subjektívneho hodnotenia „jednostranné a preexponované používanie“ uvádza hodnotenie charakterizujúce vybraný spisovný úzus.

Š. Peciar

² O hodnotení slov *kamilky* a *kaška* z hľadiska spisovnosti písal naposledy M. Urbančok v čas. *Kultúra slova* 5, 1971, s. 297 a 329—330.

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník 6, 1972, číslo 4. Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Paráková. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili TSNP, závod Ružomberok. Povoľené výmerom SÚKK, č. 1015/IV-68.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1972.

Cena Kčs 3,—.